

ЯНЫ ВЕДАЛІ ПАЭТА

У маі 1917 года, у Ялце, Максім Багдановіч слабеючай рукой пісаў свае апошнія радкі... У гэты час у Петраградзе выйшаў з друку навуковым зборнік «Пушкін і яго сучаснікі», у якім, разам з працамі вядомых пушкіназнаўцаў Б. А. Мазалеўскага, Ю. Р. Оксмана, Б. В. Тамашэўскага, быў надрукаваны артыкул беларускага паэта «Дзве заметкі аб вершах Пушкіна»¹. У далёкай Ялце Багдановіч не ведаў пра гэта. У далёкай Ялце ён паміраў адзінокім і хворым, але з пачуццём споўненага абавязку перад народамі.

Лёс пісьменнікаў складваецца, як і ва ўсіх людзей у свеце, па-рознаму. Ады шырока вядомыя пры жыцці, другіх ацэньваюць і любяць пасля іх смерці. Максіма Багдановіча можна аднесці да апошніх. Толькі тамкі тых людзей, з якімі жыў і працаваў паэт, па заслугах ацанілі яго творчасць. Характэрна, што сёння наша моладзь вельмі любіць творы Максіма Багдановіча. Цяжка назваць сучаснага паэта, у якога не было б верша, прысвечанага вечна юнаму Максіму. Відаць, паэзія яго адпавядае настроям і густу сучаснай моладзі.

Пра паэтычную творчасць, эстэтычныя погляды, літаратуразнаўчыя артыкулы і публіцыстыку М. Багдановіча напісана некалькі дысертацый. Выдадзена многа цікавых кніг, сістэматычна публікуюцца артыкулы. Літаратуразнаўцы адкрываюць усё новыя грані яго непаўторнай творчасці і новыя факты з жыцця і дзейнасці.

Па-сапраўднаму зорка паэзіі Максіма Багдановіча зазвяла толькі ў савецкі час, калі была сабраная і выдадзена яго літаратурная спадчына. Гэта, аднак, не азначае, што літаратурная дзейнасць яго прайшла зусім незаўважанай яго сучаснікамі. Яго імя неаднаразова называецца ў тагачасным друку: беларускім, рускім, украінскім, чэшскім і польскім.

У дзяцей Адама Ягоравіча Багдановіча былі самыя розныя здольнасці, імкненні і спецыяльнасці. Старэйшы брат Максіма Вадзім, які памёр семнаццацігадовым, ужо выступаў у друку (па сведчання яго брата Паўла Адамавіча) як публіцыст (відаць, пад псеўданімам, бо яго публікацыі дагэтуль невядомыя). Леў і Павел былі матэматыкамі, Мікалай — хімікам.

¹ Пушкин и его современники. Материалы и исследования. Вып. 28. Пг., 1917, с. 108—110.

Аляксей — мастаком. Ва ўспамінах пра сына Максіма Адам Ягоравіч пі-
сэў: «Я не замінаў сваім дзецям быць кім яны жадаюць, але, па сутнасці,
яколі не быў задаволены тым, якія яны ёсць».

Не перашкаджаў, не навязваў сваёй волі бацька і Максіму, але асаб-
ліва і не падтрымліваў сына ў яго напружанай літаратурнай працы. Па
сведчанні Адама Ягоравіча, Максім быў вельмі цяплым і ўпартым у
працы.

Бацька бачыў, як настойліва і плённа працаваў яго сын, авалодваючы
беларускаю мовай, пішучы на гэтай мове вершы, апавяданні і артыкулы.
Калі прыняць пад увагу стан яго здароўя, — піша Адам Ягоравіч, — неаб-
ходнасць вучыцца і ўсе абставіны яго жыцця, то нельга не прызнаць яго
зботу ў гэтай сферы вялізнай. І нельга не палічыць гэтую справу нават
звычайнай. Не пайшоў жа ён па лініі найменшага супраціўлення: не стаў пі-
сьмі на рускай мове... Якія цяжкасці ён пераадолеў на гэтым шляху, свед-
чыць яго рукапісы і сшыткі: колькі там выпісак са слоўнікаў, зборнікаў
і старадрукаў! Які з паэтаў, што ўбіралі беларускую мову з малаком маці,
звімаў такую цяжкую, карпатлівую працу? А ён, слабагруды, хілы,
аднаў».

Гэтыя словы бацька пісаў у 1923 годзе, праз шэсць гадоў пасля смерці
Максіма. Сапраўдную ролю М. Багдановіча ў развіцці беларускай літа-
ратуры Адам Ягоравіч зразумеў толькі пасля смерці сына, калі азнаёміў-
ся з яго шматлікімі рукапісамі. Астатнія члены сям'і таксама мала звяр-
талі ўвагі на літаратурную дзейнасць Максіма, а некаторыя нават не лі-
чалі яго сапраўдным паэтам. Наталля Глебаўна Кунцэвіч, дваюрадная
сяменніца Максіма Багдановіча, расказала мне пра такі выпадак: адной-
чы яна спытала сваю цётку Наташу (Наталю Іванаўну Гапановіч), ці
сапраўды дзядзька Максім пісаў добрыя вершы. Цётка са смехам адказа-
ла: «Ну які ж ён быў паэт!»

Максім жыў у Яраслаўлі ў адным пакоі з малодшым братам Лёвам.
У іх на двух быў для працы адзін стол, падзелены папалам. З левага боку
працаваў Максім, з правага — Леў. Уся праца Максіма праходзіла на
братавых вачах. Але Лёва захапляўся матэматыкай і спортам, і яго мала
цікавілі літаратурныя справы старэйшага брата.

Больш ведалі пра літаратурную дзейнасць Максіма яго дваюрадныя
брат і сястра Пётр і Нюта (Ганна Іванаўна) Гапановічы. З Пецем, які
жыў разам з Багдановічамі, Максім дзяліўся сваімі планамі і часта спра-
ўдзіўся з ім. Нюта чытала вершы свайго брата, перакладзеныя ім на рус-
кую мову спецыяльна для яе і сабраныя ў рукапісны зборнік «Зелены».
Некаторыя з вершаў ёй спадабаліся. Сведчанне гэтага — яе пісьмо да ста-
рэйшай сястры Веры Іванаўны, у якім Нюта піша: «Для развлечення
выпішу Максовы стихи из лучших» і далей выпісала тэксты трыялетаў
«Калісь глядзеў на сонца я...» і «Мне доўгае расстанне з вамі...», а таксама
верша «Чуеш гул? — Гэта сумны, маркотны лясун...» (у перакладзе на
рускую мову).

На той жа старонцы пісьма ўпоперак напісана:

«Удачные выражения».

Месяц бледный, холодный и тянет свистит
Из реки серебристые сети
В них русалки запутали косы,—
Рвут и путают важные нити...

Гэта словы з верша М. Багдановіча «Над возерам». У арыгінале чы-
таем:

Сонца ціха скацілася з горкі;
Месяц белы заплаканы свеціць,

Аглядае бахматыя зоркі,
Цягне з возера срэбныя сеці.

У іх русалкі заблуталі косы,—
Рвуць і блутаюць срэбныя ніці;
Ноч плыве над зямлёй, сее росы,
Ноч шапоча русалкам: «Засніце».

Такім чынам, і Нюта, з якой Максім з дзяцінства сябраваў і з думкай якой лічыўся, не чытала большасці яго вершаў у арыгінале. Чалавеку рускай культуры, ёй было цяжка чытаць па-беларуску, хоць яна і была дачкой той старэйшай сястры Адама Ягоравіча Магдаліны, якая, па словах брата, была «носьбітам традыцый нашага роду», роду «чыста беларускага».

Першы твор Максіма Багдановіча, лірычнае апавяданне «Музыка», апублікаваны на старонках беларускай газеты «Наша ніва» ў 1907 годзе. На працягу гэтага і наступнага года М. Багдановіч таксама дасылае ў рэдакцыю вершы. Але ў 1908 годзе «Наша ніва» не змясціла ніводнага яго твора. Ядвігін Ш. памылакова лічыў вершы Максіма штучнымі, не народнымі. І толькі ў 1909 годзе, калі рукапісы М. Багдановіча трапілі да Янкі Купалы і Сяргея Палуяна, друкуецца верш «Над магілай».

Янка Купала і Сяргей Палуян адразу адчулі ў вершах маладога паэта сапраўдны талент. Але думка некаторых нашаніўцаў пра тое, што Максім Багдановіч з'яўляецца прадстаўніком тэорыі «мастацтва для мастацтва», існавала яшчэ доўга ў беларускай крытыцы, як дарэвалюцыйнай (Л. Гмырак), так і савецкай 20-х гадоў (А. Узнясенскі, М. Пятуховіч і інш.). Былі ў дарэвалюцыйным друку і супярэчлівыя ацэнкі творчасці паэта. Аднак у некаторых артыкулах адзначалася вялікая роля М. Багдановіча ў развіцці беларускай літаратуры.

Першым звярнуў увагу на яго творчасць украінскі літаратуразнаўца Іларыён Свянціцкі. Гэта было тады, калі юны паэт паспеў апублікаваць у ліпені 1907 года толькі свой першы твор — апавяданне «Музыка».

У кнізе «Адраджэнне беларускага пісьменства» (Львоў, 1908) І. Свянціцкі пісаў:

«Пра сучасных беларускіх пісьменнікаў можна ўслед за Максімам Багдановічам сказаць: «...адзін усю душу сваю клаў у ігру. Душа яго знала ўсё тое гора, што бачыў ён на людзях; гэта гора грала на скрыпцы, гэта лян вадзіла смыкам па струнах; і ніводны сыты не мог так граць, як грам народнае гора». Калі таго музыку кінулі ў турму, сталі граць на асірацелай скрыпцы іншыя. «Толькі іхняе гранне нічога людзям не сказала». «Добра граеце,— гаварылі ім,— ды ўсё не тое!» Сэрца не было ў іх для народнай бяды. Нарэшце, калі не стала ні музыкі, ні яго скрыпкі, а толькі памяць пра іх засталася паміж таго народа, якому музыка калісь граў, выйшла і будучь выходзіць «дзсяткі новых музыкаў і граннем сваім будучь будзіць людзей к свету, праўдзе, брацтву і свабодзе».

Гэтымі словамі і вытрымкамі з першага друкаванага апавядання Максіма Багдановіча ўкраінскі даследчык Іларыён Свянціцкі пачаў другі раздзел сваёй кнігі, у якім разглядае беларускую літаратуру пачатку XX стагоддзя.

У 1910 годзе Сяргей Палуян напісаў два агляды: «Беларуская паэзія ў яе тыповых прадстаўніках»¹ і «Беларуская літаратура ў 1909 годзе»². У апошнім аглядзе «з новых сіл нашай літаратуры» аўтар адзначае Максіма Багдановіча. (У 1909 г. М. Багдановіч у газеце «Наша ніва» апублікаваў вершы: «Прыйдзе вясна», «На чужыне», «Над магілай», «Лясу»,

¹ Украінская хата (Кіеў), 1910, № 31 (на ўкр. мове).

² Наша ніва, 1910, № 7 (пад псеўданімам С. Ясяновіч).

«Хрэсьбіны лесуна», «З песняў беларускага мужыка», «Асенняй ночай», «Пугач», «Нашай ніве», «Цемень».) Па першых вершах ён характарызуе Максіма Багдановіча як паэта «сумнага і цяжкага настрою... як шэрая частка змяркання». Аднак С. Палуян лічыць, што М. Багдановіч стане «першым раду нашых пісьменнікаў», хоць яму і «трэба працаваць над новай сваіх твораў», «пазбавіцца русізмаў».

Сказана скупа, агульна, але трапна і прадбачліва. Сяргей Палуян з самых першых публікацый 1909 года падтрымаў Максіма Багдановіча і працаваў паэту, якім шляхам ісці наперад.

Наступнае ўпамінанне пра творчасць Максіма Багдановіча мы сустракаем у вядомага рускага публіцыста і літаратуразнаўцы А. Пагодзіна ў артыкуле «Беларускія паэты». Свой агляд беларускай літаратуры аўтар пачынае з агульных заўваг пра ўмовы развіцця нацыянальных літаратур у царскай Расіі. Пагодзін пісаў:

«Дзікае, недарэчнае ікаванне «іншародцаў», якое лічыцца ў нас зараз вышэйшым словам дзяржаўнай мудрасці і якое раздуваюць наёмныя публіцысты... выклікае паўсюль рост здаровых нацыянальных імкненняў... Няма ўжо, здаецца, дакучлівей і аднастайней гэтага патоку абмежавальных дыркуляраў, гэтага гулу «патрыятычных» артыкулаў — а гісторыя робіць і робіць сваю несупынную работу. Яна ўзнімае да жыцця народнасці, якія доўга драмалі. Прыніжаныя і абсмяяныя казённым пяром, яны лепш арыентуюцца ў сваім становішчы; нацыянальны іх друк мае паўсюль новыя жыццятворныя імкненні і перакананні, інтэлігенцыя, што адшчыпілася ад свайго народа, вяртаецца да яго. Такі працэс, які адбываецца па ўсёй Расіі. Прывет яму, гэтаму здароваму дэмакратычнаму працэсу: ён распаўсюджвае сапраўдную асвету, далучае да агульнадзяржаўных інтарэсаў усе слаі народа, аб'ядноўвае іх»¹.

Адначасна, што беларускі нацыянальны рух пачаў хутка развівацца толькі з 1905 года, хоць і налічвае ўжо не адзін дзесятак гадоў, аўтар робіць агляд беларускай літаратуры, пачынаючы ад ананімнай паэмы «Знеіда навыварат». Характарызуючы сучасную яму беларускую літаратуру, Пагодзін дае высокую ацэнку маладым у той час беларускім паэтам Янку Купалу, Якубу Коласу і Максіму Багдановічу.

У артыкуле дадзены кароткія, не зусім дакладныя біяграфічныя звесткі² і падкрэсліваецца, што ў паэта-юнака «праглядае пясчотная, асабліва інтэлігентная душа, і яе філіграннасць можа прадвызначыць развіццё». М. Багдановіч — адна са звычайных з'яў, — піша далей аўтар, — якая спадарожнічае нацыянальнаму абуджэнню народаў: тонкая і чуйная натура, ахопленая імкненнем вярнуцца да прыніжанага і забытага народа». А на старонцы 333 аўтар змяшчае ўласны пераклад верша М. Багдановіча на рускую мову «Па-над белым пухам вішняў...».

А. Пагодзін успамінае Максіма Багдановіча як даравітага паэта і ў артыкуле «Беларусы», змешчаным у «Энцыклапедычным слоўніку» (т. 7, 1912 г.), выдадзеным таварыствам Рускага бібліяграфічнага інстытута ў Грэнат, хоць у 1912 годзе Багдановіч не выдаў яшчэ сваёй кнігі «Вянок» быў вядомы толькі па часопісных і газетных публікацыях.

Ужо ў 1911 годзе літаратурная дзейнасць Максіма Багдановіча была ўважана чэшскім друкам. Вядомы пісьменнік і вучоны-славіст Адольф Чэрны (1864—1952) неаднойчы цікавіўся беларускай літаратурай. У артыкуле «Нацыянальныя і літаратурныя імкненні беларусаў у 1909—

¹ Вестник Европы, 1911, № 1, с. 326.

² Аўтар сцвярджае, быццам М. Багдановіч нарадзіўся ў Ніжнім Ноўгарадзе. На жаль справе ён нарадзіўся ў 1891 годзе ў Мінску. Пасля сям'я жлая ў Гродне, у 1896 годзе пераехала ў Ніжні Ноўгарад, а ў 1908 годзе — у Яраслаўль.

1910 гг.»¹ у агульным аглядзе аўтар адводзіць некалькі радкоў і характарыстыцы паэзіі Максіма Багдановіча. Адольф Чэрны пісаў:

«Багдановіч — чалавек новай культуры, сюжэты яго нешматлікіх невялікіх вершаў агульначалавечыя. Адрознівае яго паэзію незвычайнае пачуццё народнага духу... што адпавядае аб'ектыўным пачуццям сучаснага чалавека, выхаванага сусветнай літаратурай. Вершы яго сведчаць аб дараванні паэта, але ў творах яго мы яшчэ не адчуваем яснага паэтычнага профілю, і сам паэт яшчэ не адважыўся сабраць свае творы ў адно цэлае».

Адольф Чэрны наўрад ці ведаў, што піша пра юнака-паэта, якому ў 1909—1910 гадах было толькі 18—19 гадоў. Сам Адольф Чэрны быў у гэты час сталым 46-гадовым даследчыкам літаратуры.

У 1912 годзе ў часопісе «Известия общества славянской культуры» (т. 1, кн. 1) апублікаваў артыкул пра беларускую літаратуру вучоны-славіст, прафесар Маскоўскага універсітэта Мікалай Андрэевіч Янчук (1859—1921). У артыкуле «Некалькі слоў пра навейшую беларускую літаратуру» аўтар зрабіў кароткі агляд беларускай літаратуры XIX — першага дзесяцігоддзя XX стагоддзя.

Характарызуючы сумныя матывы ў дарэвалюцыйнай паэзіі, аўтар для прыкладу цытуе ўрыўкі «з гэтых смутных песень пра Беларусь і беларускі народ» Я. Коласа, Я. Купалы, М. Багдановіча і інш. Тэкст верша Максіма Багдановіча «Краю мой родны! Як выкляты богам...» аўтар прыводзіць цалкам.

Разам з тым М. Янчук заўважыў і аптымістычны характар маладой беларускай літаратуры. Прафесар бачыць і мастацкія вартасці вершаў некаторых аўтараў. «Што датычыць знешняй формы, — піша ён, — то ў гэтых адносінах некаторыя з беларускіх паэтаў дасягаюць значнага майстэрства». Адносна Максіма Багдановіча чытаем наступнае: «Трапляюцца часам рэдкія вершаваныя памеры, напрыклад, у Багдановіча:

У небе ля хмары грымотнай празрыстая
лёгка хмара
Шпарка плыла, і абедзве чагось чырванелі
ад жару;
Трапілася зліцца б ім тут, дык зрабіліся б
хмарай магутнай,
Але далёка іх вецер разнёс, наляцеўшы
нячутна».

Верш М. Багдановіча змешчаны ў арыгінале, а ў падрэдкавых заўвагах зроблены аўтарскі рускі пераклад гэтага верша.

Беларускі пісьменнік і публіцыст Лявон Гмырак (Мечыслаў Бабровіч, 1891—1915) у 1913 таксама ставіў Максіма Багдановіча ў шэраг лепшых сучасных паэтаў. У артыкуле «Яшчэ аб сплачванні доўгу», накіраваным супраць дэкадэнцтва ў літаратуры, Лявон Гмырак пісаў:

«Пасля 1905 года паявілася плеяда беларускіх пісьменнікаў, якіх ўсе да аднаго выйшлі з народу, і які ўжо саўсім ясна далі той характар пісьменству, які яно цяпер носіць. У іх творчасці мы знаходзім тыя ж грамадскія ноткі, той шчыры і шырокі дэмакратызм, які вырастае зазвычай на здаровай і плоднай народнай глебе. Нашы пісьменнікі глыбока адчуваюць народнае гора, шчыра спагадваюць сярмяжнікам і дужа праўдліва маюць іх жыццё, іх злыбду, з якой ім трэба змагацца. Творчасць іхняя пранікнута здаровым аптымізмам і цвёрдай верай у тое, што «будзе ўнукаў панаванне там, дзе сягоння плача дзед». Гэткімі настроямі пранікнута творчасць Я. Коласа, Я. Купалы, М. Багдановіча, Ц. Гаргана, У. Галубка, Я. Журбы»².

¹ Slovanský přehled. Ročník XIII, 1911, červenec, číslo 10, s. 401—416.

² Наша ніва, 1913, № 33, с. 2.

Трохі больш спыняецца А. Гмырак на творчасці Максіма Багдановіча ў артыкуле «Сілы з народа»¹. Тут аўтар амаль даслоўна паўтарае думку папярэдняга артыкула аб рэалізме беларускай літаратуры. Развіваючы ідэю гэтую думку, крытык піша:

«Побач са злыбедамі і нядоляй пануе ў беларускай вёсцы страшэнная цемната...

Гэта цемната, а таксама разуменне, што падта многа ўсялякіх загараў і перашкод трэба перамагчы, зусім натуральна высоўвае перад беларускімі дзеячамі пытанне, пастаўленае паэтам Максімам Багдановічам:

Спіснула гора дыханне ў народзе,
Гора усюды пануе!..
Хваляй шырокай разлілася, як мора,—
Родны наш край затапіла...
Брацця! Ці зможам грамадскае гора?
Брацця! Ці хопіць нам сілы?!»¹

Але ў канцы таго самага артыкула аўтар робіць зусім неабгрунтаваную аўвагу, якая, дарэчы, не вынікае з папярэдняга тэксту артыкула: «Асобна ад другіх трэба паставіць паэта Максіма Багдановіча, каторы шмат

нам даў тыповых пробак паэзіі «мастацтва для мастацтва».

Папярэдні вытрымкай з верша М. Багдановіча «Краю мой родны! Як выклалі богам...» Лявон Гмырак сам паказвае грамадзянскія матывы творчасці паэта, чым адмаўляецца заключнае бяздоказнае сцверджанне.

У канцы 1913 года выйшла кніга паэзіі Максіма Багдановіча «Вянок». Газета «Наша ніва» хутка адгукнулася на яе рэцэнзіяй, у якой кніга ставіцца ацэньваецца, адзначана высокае майстэрства паэта, арыгінальнасць, матывічнае бачанне свету. Але зноў паўтараюць стары тэзіс нашаніўцаў аб тым, што М. Багдановіч з'яўляецца «песняром чыстай красы»².

Вельмі цікавы артыкул «Беларусь у песні» з'явіўся ў 1914 годзе ў польскім часопісе «Echo literacko-artystyczne», які да гэтага часу не ўпаўняўся ў літаратуразнаўчых працах пра Максіма Багдановіча. Аўтар артыкула — польскі літаратар У. Рагоўскі выступіў у абарону маладой беларускай літаратуры.

Ён рэзка крытыкаваў некаторыя рэакцыйныя выказванні польскага руху, накіраваныя супраць нацыянальна-вызваленчага руху і развіцця нацыянальнай культуры беларусаў. У. Рагоўскі пісаў: «Забываюць крыўдзіцелі народа пра яго гістарычны гонар, забываюць, што польскім у Беларусі быў клас паноў, крыніца яе і нашых няшчасцяў... народ жа, якому гонар суджана выступіць, быў, ёсць і будзе беларускім»³.

Далей аўтар з прыемнасцю адзначае, што лепшыя прадстаўнікі польскага народа з радасцю заўважылі развіццё маладой беларускай літаратуры, якая выступіла ў абарону праваў роднага народа. Сярод іх аўтар называе польскіх гісторыкаў і этнографіў Леана Васілеўскага, Чэслава Ян-цэўскага і Міхала Федароўскага. З прычыны таго, што, на думку У. Рагоўскага, кніга Леана Васілеўскага «дае вычарпальнае апісанне ўсяго беларускага руху», ён спыняецца толькі на беларускай паэзіі.

Аўтар адзначае народнасць беларускага нацыянальна-вызваленчага руху, вясковую тэматыку твораў і адкрытасць, шчырасць беларускай літаратуры. Гэтыя якасці прыцягнулі, на яго думку, увагу да беларускай паэзіі некаторых польскіх дзеячаў культуры. Так, Станіслаў Богуш-Сестржан-ніч у сваёй творчасці даў знапею сямліскага жыцця Беларусі. Польскі кампазітар Людзімір Рагоўскі напісаў першую беларускую сюіту «Дзяды» з тэматыкай беларускіх народных песень, а таксама музыку на словы верша

¹ Лучынка, 1914, № 3, с. 8—9.

² Г. Б. Пясяр чыстай красы.— Наша ніва, 1914, № 8.

³ Echo literacko-artystyczne, 1914, zsz. 11, s. 652.